

A láthatatlan iskola

Ki vagyok én?

"Mennyivel tartozom, Nemes úr?" "Száz forint, drága, és már itt sem vagyok."

A porszívót ugyan nem tudta megcsinálni Nemes úr, de a hajszárfítóval másodpercek alatt végzett. "Hívjon csak, drága, máskor is nyugodtan, ha van valami", mondta elégedetten, miközben eltette a pénzt.

Nemes úr a közelben dolgozik, munkaidő alatt szokott ki-kiszaladni a környékbeli házakba, ha hívják. Nekem is úgy ajánlották a szomszédban. Engedtem a csábításnak, hogy még egy porszívó kedvéért is házhoz jön. Talán abban is reménykedtem, hogy így olcsóbban megúszom, mint ha szervízbe vinném a porszívót.

Úgy kellett nekem. Rendezetlen viszony, rendezetlen megszólítás. Nekem ő Nemes úr, neki én drága. Mentségére szolgáljon, hogy ő lehet "Nemes úr", de én nem lehetek "Szabó úrnő". Lehetnék viszont "asszonyom". De nem vagyok.

Annak idején úgy szólítottak be a terhesgondozóban, hogy "Szabóné". Valószínűleg tiszta jóindulatból, nehogy azt higgyék mások, hogy leányanyaként járok oda. A rendelőben már "kismama" lettem. Az orvos jóindulatáról már kevésbé voltam meggyőződve. Háromszor kérdezte meg tőlem, hogy "ha szépen megkérné azt a fiatal embert, nem venné magát feleségül?" Azért csak háromszor, mert ennyiszor kellett megjelenni a terhesgondozóban ahhoz, hogy a szakszervezet kifizesse a szülési segélyt. És mind a háromszor azt feleltem: hivatalosan viselem a lánykori nevemet. Máig is szégyellem magamat.

A szülészetén aztán "egyeske" lettem. Sem jó-, sem rosszindulatra nem emlékszem. Csak arra a rossz érzésre, hogy a nővérek zsebébe csúsztattam a pénzt.

A bölcsődében, az óvodában, az iskolában, a gyermekorvosi rendelőben "anyuka" voltam. Valószínűleg leszek majd "mami", sőt "mamika" is, ha megérem. Utólag sincs okom kétségbe vonni sem a nálamnál tíz évvel fiatalabb bölcsődei gondozónő, sem a nyugdíjból visszahívott orvos jóindulatát, amikor leanyukáztak. Mindkét gyereket nehezen vették fel a bölcsődébe is, óvodába is. Muszáj volt odajáratnunk őket. És sokat betegeskedtek.

Hentesek és hentesstanulók is szólítottak már "drágának". A jóindulatukat nemegyszer kétségbe vontam magamban. A panaszkönyvet csak egyszer kértem el életemben. A végén ideadták. Választ soha nem kaptam. És voltam "kedves vevő" is, amikor megkérdeztem: miért kell sorban állni az önkiszolgálóban a kosarakért: "Mert a kedves vevők ellopják a kosarakat", kaptam meg a választ a boltvezetőtől. Azt a hangsúlyt nem felejttem el, ahogy a "kedves vevőket" mondta.

Sokszor voltam "elvtársnő" is, pedig nem voltam párttag. Egyszer, egy konferencián minden előadó úgy kezdte az előadását, hogy "tisztelt elvtársnők és elvtársak". Amikor elindultam a mikrofon felé, még azt hittem, én úgy fogom kezdeni, hogy "hölgyeim és uraim". Aztán, amikor megszólaltam, már azt mondtam, hogy "tisztelt hallgatóság". Valaki, aki ott dolgozott, szóvá is tette a szünetben. Az egy olyan hely volt, ahol elvtársak dolgoztak.

A legvidámabb emlékem az, amikor a moszkvai metróban "polgártársnő" lettem, mihelyst kiderült, hogy külföldi vagyok. A legszomorúbb pedig az, amikor a gimnazista fiam barátja "szcsókolomnak" szólított. Azt kérdezte meg, hogy telefonálhatna-e tőlünk.

Ezek a viszonyok tényleg rendezettebbek voltak, mint az, amikor Nemes úrral kerültem szembe?

A francia forradalom eltörölte a rendeket és a korábbi megszólításokat. Annak az elvnek az alapján, hogy minden ember egyenlő, polgár lett mindenkiből. Úgy is szólították egymást az emberek, hogy "polgártárs" és "polgártársnő". Ám valójában akkor lett citoyen mindenkiből, amikor a társadalom visszavette és köztulajdonná tette a "Monsieur" és a "Madame" megszólításokat. Ettől kezdve mindenkinek kijártak. A francia állam polgári urak és hölgyek lettek.

Sütkérezem a Vogézek terén, és megüti a fületem az az evidencia, ahogy az alig hároméves kislány elköszön valakitől: "Au revoir, Monsieur!" Monsieur az utcaseprő és a köztársasági elnök; a clochard a metróban, akinek kedélyesen visszaválaszol egy utas; az az újságíró, aki egy közismert magyar arisztokrata család nevét viseli, és akit magyar kollegája gróf úrnak szólít, amikor interjút csinál vele Budapesten. És Madame vagyok az utcán, amikor megkérdezik tőlem, hogy merre van a Carnavalet múzeum, a fogorvosi rendelőben, amikor kezet fog velem az orvos, az iskolában, ahová a fiam jár, a lépcsőházban, ahol köszönünk egymásnak a szomszédokkal, az üzletben, a hivatalban és minden telefonbeszélgetésben, amikor nem olyanokkal beszélek, akikkel a keresztnévünkön szólítjuk egymást.

Az urak és hölgyek társadalmában az emberek egymásra is mosolyognak, amikor megszólítják egymást, akár idegenek, akár nem. Az ismerősök pedig a köszönés után megkérdezik egymástól, hogy vannak. A mosoly és a kérdés éppúgy hozzá tartozik a társadalmi kommunikációhoz, mint az, hogy egy nő Madame, egy férfi pedig Monsieur.

A hatvanas évek végén, amikor Magyarországon is sokat írtak az elidegenedésről, előszeretettel illusztrálták ezt a "keep smilinggal", a kötelező mosolygással. Az elidegenedés jele-e az, ha akkor is mosolyogva kérdezem meg a körülöttem lévő utasokat, hogy leszállnak-e, ha a legszívesebben elsírnám magam? Bizonyos értelemben feltétlenül. Ebben az értelemben sokkal őszintébbek azok a társadalmak, amelyekben semmit nem mond az, aki le akar szállni a buszról, csak a táskájával tör magának utat; vagy ha mégis mond valamit, akkor valami olyasmit, hogy "mit áll ott, nem látja, hogy le akarok szállni?" Nem hiszem, hogy a párizsi metróban, ahol naponta több millió ember fordul meg, mindenki kedvel mindenkit. Mégis mosolyogva tartják a lengőajtót az utánuk jövőknek, akik mosolyogva megköszönik ezt. Az ismeretlenek iránti érzelmeimet hitelesebben fejezi ki az, ha úgy megyek át a lengőajtón, hogy nem nézek hátra. Magára vessen, aki nem siet eléggé, és az ajtó orra veri.

Kevésbé őszintébbek tehát azok a társadalmak, amelyekben mindenkinek kijár az "uram" és az "asszonyom", a megszólítást kísérő mosoly és az ismerősök között az egymás hogyléte iránti érdeklődés, mint azok, amelyekben ezek nem magától értődő tartozékai a kommunikációnak?

Azt hiszem, nem erről van szó. Ezeknek a hétköznapi kommunikáció stílusát szabályozó normáknak semmi közük nincs a kommunikáló felek közötti érzelmekhez. Éppen az a lényegük, hogy a kommunikáció formái függetlenedtek az emberek közötti viszonyoktól, társadalmi és gazdasági helyzetüktől, a hatalomban való részvételük mértékétől, erőnyeiktől és hibáiktól. A formák csak a kommunikáló felek hangulatát befolyásolják. Normává válásuk azon a felismerésen alapul, hogy az emberek semmilyen szempontból nem egyformák, csak emberi és állampolgári mivoltukban azok. De ennek az egyenlőségnek a társadalmi gondozásában mindenki érdekelt, hogy egyértelmű és átlátható legyen az összes, egyenlőtlenségen alapuló társadalmi viszony: a hivatal és az ügyfél, az orvos és a beteg, az iskola és az iskolával kapcsolatba kerülő szülő, a kereskedő és a vevő, a főnök és a beosztott viszonya. Így válik ugyanis egyértelművé, hogy az adott viszonyban kinek mi az érdeke, kinek mi a szerepe, és pontosan milyen kapcsolat is van közöttük. A kommu-

nikáció evidenssé vált formái tehermentesítik a társadalom tagjait. Ennek két előnye is van. Az egyik az, hogy a kommunikáció tartalmára tudják figyelmüket összpontosítani. A másik pedig az, hogy megkönnyítik az esetleges konfliktusok kezelését. Az indulatokat jótékonyan kanalizálják a közmegegyezésen alapuló, maguktól értődő formák.

Magyarországon a tekintes, nagyságos, méltóságos asszonyok és urak világa után olyan korszak következett, amikor az elvtárs és az elvtársnő megszólítások nem váltak a társadalom tulajdonává. Művészi tökélyre vittük a megszólítások nélküli kommunikációt. Állampolgári és emberei emancipáció híján egyetlen politikai rendszer sem tudja hatalmi eszközökkel szabályozni a kommunikációs viszonyokat.

Valamikor, kezdő kutatóként szociológiai interjút készítettem V. János vezérigazgatóval. A beszélgetés végeztével nagylelkűen felajánlotta, hogy hazavisz. "János, előbb letesz engem, utána pedig hazaviszi a hölgyet", mondta a sofőrjének. "Holnap reggel hány órára jöjnek, V. elvtárs?", kérdezte a sofőr a vezérigazgató lakása előtt. Ő tetszikelte a vezérigazgatót, az magázta őt. Hazafelé menet, immár kettesben, a sofőr elmondta, hogy nagyon rendes ember a vezérigazgató. A lakásügyét is segítette elintézni.

Néhány évvel ezelőtt, afféle háttérzajként a krumplihámozáshoz, egy műsort hallgattam a kis, konyhai televíziókon. Az volt a címe, hogy "Csepü, lapu, gongyola". Egyszer csak megütötte valami a fületem. A műsorvezető úgy szólított meg valakit, hogy "tanácselnök úr". Életemben ekkor hallottam először, hogy egy újságíró a nyilvánosság előtt úrnak szólítson valakit, akinek politikai hatalom van a kezében. Nem derült, ki, hogy szeretik-e egymást vagy nem, és az sem, hogy függenek-e valamilyen módon egymástól vagy nem.

Aznap nagyon jókedvű voltam.

SZABÓ ILDIKÓ

Ludamus una...

Telitalálat Baranyai Tiborné gyermekeknek szánt latin nyelvkönyvének címe, a Ludamus una..., hiszen ez a könyv játszva tanít, ahogyan kétezer évvel ezelőtt a latin scholában tette ezt a magister a discipulusokkal. Mai nyelvtanításunk izzadságszagú vagy könnyed – ám hatástalan – végletei között elegánsan hajózik a szerző, megtalálva az aurea mediocritas horatiusi elvét.

Két helyen is visszatér ez a kedves felhívás, s a kis herceg és Halász Judit invitálásának nehéz ellenállni.

A könyv külső megjelenése csábító; nem riaszt vissza vastagságával, nem duzasztja tovább a mai diák mindig agyontömött táskáját, szép fényes, színes, kemény borítóját kár lenne befedni; szóval praktikus, strapabíró és esztétikus. Aki belelapoz, meghökken az igényes kivitelezésen, elcsodálkozik az illusztrációk, grafikai megoldások ötletességén, szellemességén, s már nem tud megválni a könyvtől. (Nem így a könyv lapjai a gerinctől, a gyakori használatban szétesnek.)

A tíz leckéből álló nyelvi anyag alapján megtanulhatók a latin alaktan legfontosabb tudnivalói, s kialakul egy kép az antik világról, a klasszikus kultúráról. Kedvet csinál hozzá a Janikovszky Éva szavaival szerző a praefatióban, és segítséget kínál az appendix nyelvtani összefoglaló táblázataival ill. a versbe szedett praepositiókkal.

Az első négy lecke szöveganyagát Antoine de Saint-Exupéry A kis herceg c.